Magyar nyelvünk tökélyérõl

Kemény Ferenc

Egy korábbi írásomban mondám azt, hogy magyar nyelvünk nem ugyan az elvileg lehetséges, de a ténylegesen létezõ legtökéletesebb emberi nyelv. Hadd fejtsem ki e véleményemet közelebbrõl.

Nagyon is lehet, hogy az olvasó ehelyt mindjárt azon sarkalatos kérdést vetendi fel, vajon mily alapon dönthetõ el, mely nyelv tökéletes és melyik tökéletlen. Nos a válasz igen egyszerû, világos: valamely nyelv annál tökéletesebb, minél pontosabb, szabatosabb, árnyalatosabb kifejezõje az emberi gondolatnak. Következik pedig ebbõl az, hogy minél tökéletesebb nyelven érintkeznek egymással az emberek, annál jobban értik egymást, s annál kisebb lehetõsége van mind a szándékolatlan, mind pedig a szándékos félrevezetésnek, butításnak.

A tökéletes nyelvtani szerkezetnek két alapvetõ követelménye van: elõször az, hogy minden nyelvtani funkció pontosan jelölve legyen, másodszor az, hogy a nyelvtan ne legyen anyagi jelentéssel beszennyezve. Íly szennyezõdés azonban a legeslegtöbb európai (és Amerikába átszármazott) nyelvben van a nyelvtani nem képtelen kategóriájában. Minthogy pedig ennek hátrányos voltát a hivatásos nyelvészek is észreveszik − legalább részben − egyesek azon téves következtetésre jutnak, mintha magának a nyelvtani funkciónak jelölése volna felesleges, és az volna a tökletes szerkezetû nyelv, amely nyelvtani funkciót alig jelöl, hanem ehelyett a szórenddel fejezi ki (már úgy ahogy) a mondatrészek nyelvtani szerepét, mint nevezetesen az angol. Vizsgáljuk meg tehát e kérdést kissé alaposabban.

A természetes nem jelölése az anyagi szavak feladata, nem a nyelvtani kategóriáké. Az anyagi szavak a magyarban is világosan különböztetnek férfi és nõ, hím és nõstény, kan és koca, bika és tehén, csõdör és kanca között. De ha arra a képtelen gondolatra vetemedünk − mint a mi õseinktõl beszélni tanuló õs−németek, õs− szlávok, egyebek − hogy nõnemû szó mellé nõnemû melléknév meg névelõ kell stb., akkor a nyelv összes létezõ szavait, amelyeknek a természetes nemhez semmi, de semmi közük sincsen, fiktív nemmel kell felruháznunk. Miféle esztelenség például, hogy: *der* Löffel − *die* Gabel − *das* Messer? Mintha magyarul ekképp kellene beszélnünk: 'A nõlevest hímkanállal esszük, a hímsültet pedig nõvillával és semkéssel.' Ami hajmeresztõ, persze nem a németnek, mert az hozzá van szokva. És aztán nem a teteje mindennek az, hogy a latinban a nõ nemiszerve hímnemû: cunnus − a férfié nõnemû: mentula − noha az anyagi szó itt pont a természetes nemhez fûzõdik!

Ezen túl pedig a nyelvtani nemmel dolgozó nyelvek a jelzõt nemben és számban, ahol pedig esetalak is van, ott esetben is egyeztetik a jelzett fõnévvel. Képzeljük csak el, hogy ehelyütt: 'mindenik gyereknek adtam egy piros almát' azt kellene mondanunk hogy 'semmindeniknek semgyermeknek adtam hímegyet hímpirosat hímalmát'. Merthogy a gyermek a németben semlegesnemû, az alma pedig hímnemû. És a számban meg esetben való egyeztetés némely olyan nyelvben is megvan, ahol a nyelvtani nem ismeretlen. Például a rokonainkká teljesen alaptalanul nyilvánított finnek nem 'tágas házakban' laknak, hanem 'tágasakban házakban'. Ami ugyancsak teljesen fölösleges, puszta tehertétel.

Az efféle nyelvtani jelenségek fölösleges, hátrányos felismerése viszont olyan téves következtetésre vezette a hajdani, nagy tekintélynek örvendõ dán nyelvész Jespersent, hogy az volna a legtökéletesebb nyelv, amely a nyelvtani funkciókat nem jelöli külön, hanem úgyszólván mindent a szórendre bíz. A legtökéletesebb nyelvek õszerinte tehát az angol meg a skandináv nyelvek; és a dán meg az angolnál is tökéletesebb, mert az ige egyes számú harmadik személyét

nem különbözteti meg a többitõl. (Angol: *I go − you go − he goes;* dán: *jeg gaar − du gaar − han gaar* .) Jespersen szerint ez a szellemnek az anyag feletti diadala! Nos, hogy ez a diadal másrészt miféle hátrányokkal jár, arra még majd visszatérek; de hadd mutassam itt be, mily pontatlanság s ennélfogva félreértés forrása lehet a nyelvtani funkciók jelölésének mellõzése. Tegyük fel, hogy egy angol úri dáma emígy szól cselédjéhez: *Please, call me a washerwoman!* , mire a cseléd, aki valamiért dühös az úrnõjére, visszanyelvel: *Oh yes, you are a washerwoman!* Mert az úrnõ mondata tetszés szerint jelentheti azt hogy 'kérem, hívjon nekem egy mosónõt' vagy azt hogy 'kérem, szólítson mosónõnek'. S az efféle szerkezetû nyelv volna a legtökéletesebb emberi nyelv, ahogyan ezt angol meg amerikai nyelvészek és egyéb országbeli majmolóik képzelik? Hogy az angol ma az uralgó nemzetközi segédnyelv, az sajnálatos szerencsétlenség, hogy ne mondjam csapás.

Az angol és amerikai nyelvészeknek azon felfogása, hogy *the best grammar is no grammar at all* óriási, végzetes tévedés. Hogy sok nyelvben vannak fölösleges nyelvtani kategóriák, abból nem az következik hogy minden nyelvtan fölösleges. A magyar éppenséggel azért a legtökéletesebb létezõ nyelv, mert nyelvtani kategóriákban igen gazdag, s ugyanakkor úgyszólván semmilyen nyelvtani tehertétele nincsen. (Azért mondom, hogy 'úgyszólván', mert a nem szenvedõ vagy visszaható, hanem tisztán cselekvõ igék némelyikének ikes ragozása kétségtelen tehertétel, de egészében véve csekély.) *Nyelvbúvárlat és honszerelem* címû írásomnak egy olvasója levelet intéze hozzám, amelyben megütközik azon, hogy énszerintem a magyar nyelv úgy illik a gondolatra mint bõr az emberi testre, míg minden egyéb nyelv csak úgy mint jól vagy rosszul szabott ruha. Mert − kérdi a levélíró − a magyar 'szó' miért fejezné ki pontosabban az illetõ fogalmat mint például a német `Wort` vagy a francia `mot`?

Magában véve persze egy magyar 'szó', német `Wort`, francia `mot` stb teljesen egyenértékû. A lényeges kérdés azonban az, mily lehetõségei vannak egy bizonyos nyelvnek

1. minél több fogalomnak egyszóvali jelölésére (vagyis szóképzésre);
2. egyetlen szóval nem jelölhetõ összetett fogalmak célszerû jelölésére;
3. fogalmak célszerû, szabatos módoni összekapcsolására, vagyis ítéleteknek mondatokba öltöztetésére.

Mindezekben a magyar nyelv egyszerûen felülmúlhatatlan. Hogy egyes más nyelvek erészben mily tökéletlenek, azt hadd mutassam be ehelyt egy magyar és francia között vont haromrétû párhuzamon. Persze, amint mondám, az angol meg a többi is mind jóval tökéletlenebb mint a magyar, de ezúttal azért választottam a franciát, mert errõl az a légbõlkapott legenda van elterjedve, mintha különlegesen világos, szabatos volna a kifejezésmódja.

- A francia *mot* szó teljesen elszigetelten áll a francia nyelven belül, semmilyen más szót belõle képezni nem lehet. (A francia − s nagyrészt az angol is − épp azért hemzseg úgy a latin−görög kölcsönszavaktól, mert saját szóképzési lehetõségei igen−igen szûkösek.) Nézzük meg ezzel szemben, mi minden képezhetõ a magyar *szó* −ból:

```
szózat − szavaz − szavazó − szavazás − szavazat − szaval − szavalás − szavalat
− szól − szólás (elszólás − leszólás megszólás) − szólal − felszólal −
felszólamlás − szólam − szólamoz − szólamozás − szónok − szónokol − szónoklás
− szónoklat −  szónoki − szónokias − szónokiasság.
```

(Ennyi jut eszembe pillanatnyilag.)

- Összetett fogalmak kifejzésében a magyar eljárás haladó (progresszív), vagyis kívülrõl

befelé, a különös ismérvtõl a fogalom magva, lényege felé irányul; míg a francia pont fordítva, a központból a kerület felé, a lényegestõl az esetleges felé irányul, vagyis hátráló (regresszív). Például: *a düledezõ viskó tetején ülõ fekete gólya* − franciául: *la cigogne noire assise sur le toit de la cabane caduque* (betûszerinti magyar szemléltetésben: a gólya, fekete, ülõ, rajta tetõ, neki viskó, a düledezõ).

- Annálfogva, hogy a magyar minden egyes mondatrészen pontosan jelöli a funkciót, szórendje teljesen szabadon forgatható a gondolat tökéletes árnyalására. Vegyünk egy egyszerû, csakis alany−állítmány−tárgyból álló magyar mondatot: *Péter ismeri Pált.* Franciául: *Pierre connait Paul.* Csakhogy franciában ez az egyetlen lehetséges szórend, mert csakis ebbõl derül ki, melyik az alany, melyik a tárgy. De minthogy a magyar a tárgyat mindig megjelöli (tudtommal a világ valamennyi nyelve között egyedül következetesen), a szóbanforgó magyar mondatnak hatféle szórendje lehet (a matematikai maximum), ami mind más és más árnyalatot fejez ki. Például: *Ismeri Pált Péter.* Franciául ezt emígy kell kifejeznem: *Il n'est pas vrai que Pierre ne connaisse Paul, car il le connait.* Vagyis amit a magyarban egyetlen mondatrész áthelyezésével fejezünk ki, ahhoz a franciában egy egész szózuhatag kell. És ez volna a szellemnek anyagfeletti diadala? Ezért mondom én, hogy a magyar nyelv úgy illik a gondolatra mint bõr a testre, míg minden más nyelv csak úgy mint jól−rosszul szabott ruha.

Fenti fejtegetéseim kiegészítéséül azonban rá kell mutatnom arra is, hogy magyar nyelvünk jelen állapotában sajna nem olyan tökéletes mint aminõ adottságainál fogva lehetne és mondjuk vagy ezer esztendeje alighanem volt is. Mai nyelvjárásai között legtökéletesebb az, amelyet az erdélyi székelység beszél. (Mélységes aggodalommal kell gondolnunk arra, hogy éppen ez van leginkább kitéve magyartalanító elnyomásnak.) Az irodalomban, sajtóban, hírszóró közegekben használt magyar köznyelv nagy mértékben viseli idegen, tökéletlen nyelvek részérõl évszázadok során megnyilvánult káros befolyás nyomát. A római kereszténység felvétele óta úgy a 18−ik század végéig latinból készített szolgai fordítások rontották meg a magyar ige−idõk és módok helyes használatát; azóta pedig a fõváros németajkú polgárságának felületes, tökéletlen magyarosodása meg a németnyelvû, legújabban fõleg angolnyelvû szövegek szolgai fordítása révén terjednek el nyelvünkben helytelen, káros kifejezési módok. Hadd jellemezzem itt még tüzetesen ezeknek egyikét, legkárosabbikát, amelyet nem átallanék anyanyelvünk rákfenéjének nevezni.

Egy külföldi magyar sajtóterméket olvasva megakad egyszer csak szemem egy idézeten, amely után, zárójelben, eme magyarázat áll: Kossuth utolsó beszédébõl Amerikában. Mert persze a cikkíró feje annyira telve a *from Kossuth's last speech in America* féle angol szerkezetekkel, hogy e mondanivalót már nem is képes rendes magyarsággal kifejezni. Vagyis emígy: Kossuth utolsó Amerikában mondott beszédébõl; avagy még egyszerûbben: Kossuth utolsó (legutolsó) amerikai beszédébõl. S az itt érintett rút magyartalanságtól nem csak a külföldi, hanem a honi magyar sajtótermékek is hemzsegnek.

Minden tökéletlen formarendszerû nyelvet jellemez az olyan szerkezetnek használata, amelyet a német *präpositionales Attribut* azaz 'viszonyszós jelzõ' névvel illet. Az illetõ nyelvekben ugyanis vagy egyáltalán nem, vagy csak igen nehézkesen lehet igehatározói funkciójú szókapcsolatokat melléknevesíteni, nevezetesen igei részesülõ használatával vagy éppen mellékmondattá−bontással. Ennek megértéséhez tisztában kell lennünk azzal, hogy a fõnév valamennyi esete közül egyedü1 a birtokos eset fûzhetõ közvetlenül más névszóhoz; minden más eset és esetpótló viszonyszócska az igéhez kapcsolódik mint határozó, jelzõül tehát elvileg nem használható. A mai magyar melléknévképzõk *(−i, −u −ü, −as −es −os −ös)* hajdan ugyanúgy mind a birtokos eset ragjai voltak mint a ma kizárólag állítmányi szerepben használatos *−é.* Fõnévbõl képezett melléknév segítségével mi sok mindent ki tudunk fejezni, amire másnyelvûek viszonyszós kapcsolatot, tehát valójában határozói jellegû mondatrészt kénytelenek jelzõül használni. Az ilyen

szerkezeteket én jelzõpótléknak nevezem nyelvtudományi írásaimban. Egy jellegzetes angol példán könnyû bemutatni a jelzõpótlék keletkezését. Egyrészt azért, mert az angol *over* viszonyszó maga is kétértemû, `felett` és 'túl' jelentéssel bírván; másrészt azért, mert viszonyszós kapcsolat jelzõpótlékul is használható az angolban, a hannoveri ház hatalomra jutása után a Stuartok angol hívei a számûzött, tehát tengeren túl élõ, õszerintük törvényes király egészségére egy − kétértelmû mondat örve alatt ittak lakomáikon. Borospoharukat a teríték mellett levõ kézmosóvizes csésze fölé tartva ezt mondották: *Let us drink the health of the King over the water.* Ez a mondat ugyanis kétféleképpen elemezhetõ vagy úgy hogy *let us drink the health of the King − over the water* azaz 'igyunk a király egészségére (mégpedig) a víz felett', ami a külvilágnak szóló színleges magyarázat volt, vagy pedig úgy hogy *let us drink the health − of the King over the water* azaz 'igyunk a vízentúli király egészségére'. Magyarban az ilyen kétféle értelmezés akkor is lehetetlen volna, ha `felett` azt is jelentené hogy 'túl'; mert 'igyunk a király egészségére a víz felett' mindig csak azt jelentené amit jelent, sohasem azt hogy 'igyunk a vízfeletti király egészségére'. Viszonyszós és ugyanígy esetragos kapcsolata magyarban mindig az állítmányhoz fûzõdik, s ez nem esetleges nyelv szerkezeti sajátosság, hanem általános logikai követelmény. Amikor tehát Mikszáth olyat ír illetõ regényének elõszavában hogy "megírom a Noszty fiú esetét Tóth Marival", akkor a magyar nyelv törvényei szerint olyat mond, hogy õ Tóth Marival mint társszerzõvel írja meg a Noszty fiú esetét, amelynek esetleg a világon semmi köze sincsen Tóth Marihoz. És semmiféle, nagy írói tekintély sem fedezhet magyar nyelvünk elleni efféle merényleteket. Sem Mikszáth tekintélye nem fedezheti a Noszty fiú esete Tóth Marival regénycímet, sem Arany Jánosé a Rege a Csodaszarvasról költeménycímet. Próbáljuk csak meg ez utóbbit (amely a *Märchen von Schneewittchen und den sieben Zwergen* fajta német címek gépies utánzata) különféle esetekben használni, rögtön kitûnik, hogy a *−ról −rõl* ragos eset csakis az állítmányra vonatkoztaítható, nem a rege fõnévre. − 'Angolra fordítom a Regét a Csodaszarvasról' (csodaszarvasról fordítom angolra a regét?). − 'Belekukkantottam a Regébe a Csodaszarvasról' (a csodaszarvasról kukkantottam bele a regébe?). − 'A Keveháza taglalása után áttértem a Regére a Csodaszarvasról' (a csodaszarvasról tértem át a regére?). − 'Szóljatok hozzá a Regéhez a Csodaszarvasról' (a csodaszarvasról − annak a hátáról, ahol ültök − szóljatok hozzá a regéhez?). Azt hiszem elegendõ.

Hogy mi a helyes megoldás? Hát a Csodaszarvas Regéje és punktum. Igen gyakran az egyszerû birtokviszony az efféle jelzõpótlékok magyar megfelelõje. Amikor egyszer egy idegen nyelvbõl fordított regény szöveghelyességét ellenõriztem egy magyar kiadó részére, a következõ mondatra bukkantam: "Azt a fájdalmasan érzéki vonást szája szegletében is anyjától örökölte" − már tudniillik a regény hõse. Ideiktatom akkor ehhez fûzött megjegyzésemet: Szóval van a hõs külsején valahol egy fájdalmasan érzéki vonás; nyilván több helyen is, mert nemcsak szája szegletében örökölte azt anyjától a hõs, hanem másutt is − például orra hegyén, míg a feje búbján esetleg apjától örökölte ugyanazt. Helyesen azt kell mondanunk, hogy "szája szegletének azt a fájdalmasan érzéki vonását is anyjától örökölte". Ami pedig Mikszáth regénycímét illeti, annak 'a Noszty fiú meg Tóth Mari esete' a helyes magyar fogalmazata.

Volna még errõl több más mondanivalóm is, de legyen ezúttal elég. Bezárom tehát fejtegetéseimet azon fontos szempontnak kiemelésével, hogy a külföldre szakadt magyarság között akadó tudatos nyelvmûvelõk bizonyos szempontból elõnyösebb helyzetben vannak mint a magyarhoniak. Mégpedig azért, mert nem kell roskadozniuk a honi nyelvi környezet nyomasztó súlya alatt s így jóval könnyebben hagyatkozhatnak saját független ítéletükre. Ha tehát élnek helyzetük adta lehetõségükkel, értékes szolgálatot tehetnek az emberiség õsi nyelvének fenntartása és káros befolyástól való mentesítése érdekében.